

УДК 32 (091)

Багмет М.О., Деордієва Т., Миколаївський державний гуманітарний університет імені Петра Могили

Багмет Михайло Олександрович – закінчив Київський державний університет імені Тараса Шевченка. Доктор історичних наук, професор, академік Української академії історичних наук, член-кореспондент Української академії політичних наук, декан факультету політології Миколаївського державного гуманітарного університету ім. П. Могили, директор Центру політичних досліджень. Відмінник освіти України. Має більше 380 наукових та науково-популярних публікацій, в тому числі 20 навчальних посібників, монографій та інших книг.

Деордієва Тетяна – студентка факультету політології Миколаївського державного гуманітарного університету імені Петра Могили. Коло наукових інтересів – дослідження життедіяльності історичних постатей.

Основні віхи в життедіяльності Х.Г. Раковського

Статтю присвячено дослідженню основних віх життедіяльності Х.Г. Раковського. Тут мова йде про вагомий внесок Х.Г. Раковського в розвиток міжнародного соціалістичного руху, про дипломата і революціонера, основним полем діяльності якого була Радянська Україна.

The article is devoted to research of basic landmarks of vital functions H.G. Racovscogo. Here speech goes about ponderable payment H.G. Racovscogo in development of international socialistic motion, about a diplomat and revolutionary, Soviet Ukraine was a basic demesne which.

Особа Християна Георгійовича Раковського, відомого діяча світового і російського соціал-демократичних рухів, одного з непересічних представників більшовицької еліти та керівників радянської України і водночас сміливого оборонця її суверенних прав та незламного активіста антисталінської опозиції завжди викликала жвавий інтерес, адже його ім'я – це невід'ємна сторінка історії України, в якій він відіграв важливу роль.

Народився він першого серпня 1873 року в болгарському містечку Котел у Північній Dobrudzjі (нині Румунія) у сім'ї заможного землевласника і комерсанта, представники котрої уславилися своєю участю у боротьбі проти османського поневолення. Навчався на медичних факультетах Женевського і Берлінського університетів, на юридичному факультеті Паризького університету, вищу лікарську освіту завершив у 1897 році у Монпельє захистом

докторської дисертації на тему “Причини злочинності та виродження”.

Ще будучи у чотирнадцятирічному віці, Християн Раковський був змушений покинути гімназію у Варшаві за участь в учнівському бунті. Пізніше за участь у соціалістичному був відрахований із гімназії Габрово. Зрештою йому взагалі заборонили навчатися в Болгарському князівстві.

1890 року, навчаючись на медичному факультеті у Женеві, організовує соціал-демократичну групу студентів, установлює зв'язки з російськими соціал-демократами – Г. Плехановим, В. Засулич, П. Аксельродом, а також Лібкнехтом, знайомиться з Ф. Енгельсом, французькими і польськими соціал-демократами.

Х.Г. Раковський безперечно мав публіцистичний талант, і не раз В.І. Ленін, з яким він був знайомий, замовляв написання статті і високо їх оцінював.

На зламі XIX-XX століть Х. Раковський був

серед найактивніших діячів Болгарської робітничої соціал-демократичної партії, а також був членом бюро II Інтернаціоналу, тоді йому було тільки 20 років. Тож політичну кар'єру розпочав він дуже рано.

Із початком Першої світової війни Х. Раковський як член ЦК Румунської соціал-демократичної партії зосередився на організаційному об'єднанні соціалістів-інтернаціоналістів. Він підготував проведення в липні 1915 року у Бухаресті другої Балканської конференції соціалістів за участю представників Болгарії, Греції, Румунії і Сербії. Зібрання висловилося на підтримку створення нового Інтернаціоналу і вирішило заснувати Балканську робітничу соціал-демократичну федерацію, секретарем виконавчого бюро котрої одноголосно був обраний Х. Раковський.

Зі вступом Румунії у війну Християн Раковський у серпні 1916 року був заарештований, але 1 травня 1917 року Ясський російський революційний гарнізон – звільнив його. Так він потрапив до революційної Росії. Невдовзі був призначений уповноваженим РНК РСФРР на півдні Росії, а 24 січня 1918 року очолив у Одесі “Верховну автономну колегію РНК з російсько-румунських справ”.

1918 року за дорученням Більшовицького центру він брав участь у переговорах з Румунією про повернення Бесарабії, а потім – з гетьманським урядом України про укладення мирного договору.

Донедавна замовчувався кризовий стан уряду Радянської України, який виник у січні 1919 року. Самі члени уряду республіки називали це “кризою глави уряду” і вважали, що тільки Християн Раковський в змозі зробити так, щоб ця криза не стала урядовою. 24 січня Х.Г. Раковський одноголосно був затверджений більшовицькою верхівкою України, а 29 січня після реорганізації уряду він став головою Ради Народних Комісарів УСРР і наркомом закордонних справ, зберігаючи ці посади до липня 1923 року. 14 березня 1919 року ВУЦВК призначив його ще й виконуючим обов’язки наркома землеробства. Коли врахувати членство Х. Раковського в ЦК РКП(б), особисті зв’язки з В. Леніним і незалежність від місцевих партноменклатурних угруповань, можна зробити висновок, що в його руках зосередилася чи не абсолютна влада на підконтрольній більшовикам території України.

Із властивою йому наполегливістю Х. Раковський здійснював у внутрішній політиці курс на прискорене запровадження комуністичних відносин у виробництві й розподілі продуктів, особливо на селі, жорстоко придушуючи найменші спроби опору чи навіть пасивного несприйняття більшовицької диктатури. В кінцевому підсумку перенесення політики „воєнного комунізму“ на український

ґрунт мало наслідком втрату радянською владою довіри з боку незаможних селянських мас та підтримки з боку національних лівосоціалістичних партій – УСДРП, Української партії лівих соціалістів-революціонерів. Курс Х. Раковського на комунізацію села викликав масовий повстанський рух і, таким чином, сприяв окупації більшої частини території України Добровольчою армією А. Денікіна. В роки цієї окупації він був вимушений “емігрувати” до Москви, де очолював Політичне управління Реввійськради РСФРР. Саме тоді він представив Леніну „Тези з українського питання“ і довідку „Національне питання“. У них слушно стверджувалося, що недбале ставлення більшовиків до національного питання та русифіаторська політика в Україні зміцнили в масах прагнення до “самостійної української держави”, причому у формі буржуазно-демократичної республіки. Тому доцільно й надалі зберегти існування УСРР як формально незалежного державного утворення. Головні положення цих документів були затверджені на VIII Всеросійській партконференції як резолюція “Про радянську владу на Україні”.

28 грудня 1920 року у Москві Х. Раковський підписав із В. Леніним та Г. Чичеріним Союзний робітничо-селянський договір між РСФРР і УСРР. У преамбулі угоди підкреслювалися незалежність і суверенність обох держав, а в статті 2 вказувалося, що з “факту колишньої принадлежності території України Російській імперії не випливало жодних зобов’язань”. Але водночас конкретний зміст договору визначався концепцією “воєнно-політичного союзу”, оскільки 7 наркоматів проголошувалися об’єднаними.

Важаючи ключову фігуру Х. Раковського в політичному істеблішменті України, Кремль сподівався, що в майбутньому не потрібно буде турбуватися про небезпеку пожвавлення українського самостійництва.

Але, як виявилось, дипломатична діяльність УСРР набула зrimих інших обрисів. Україна виявилася єдиною радянською республікою, яка “виборола” дозвіл Кремля проводити власну зовнішню політику.

31 січня 1921 року був підписаний загальний українсько-грузинський договір щодо політики та економіки, також 14 лютого того ж року мирний договір із Литвою, 3 серпня – із Латвією, з Естонією – 25 листопада. Ці угоди доповнювалися домовленостями про урегулювання майнових претензій та реевакуацію біженців. Цього ж року був підписаний українсько-німецький договір про повернення на батьківщину військовополонених та інтернованих громадян. На перший погляд, результати розгортання

дипломатичної активності УССР у 1920-1921 роках були досить вагомі, особливо з огляду на те, що вона починалася з нуля і відбувалася в умовах розрухи і голоду. В структурах зарубіжних представництв УССР, затверджених колегією НКЗС, налічувалося 82 співробітники: у Польщі – 36, Німеччині – 17, Чехословаччині – 12, Австрії – 9, Прибалтиці – 8. У штаті центрального апарату НКЗС у Харкові працювало 305 чоловік. Закордонна преса повідомляла, що українські дипломати ведуть роботу всерйоз, без санкції Москви, підписуючи угоди з іноземними урядами.

Але вже 1922 року зовнішньополітичні ініціативи уряду Х. Раковського рідко закінчувались результативно через посилення тенденцій центрального партійно-державного апарату “автономізувати” радянські республіки та послаблення у Кремлі позицій “патронів” голови РНК УССР – серйозно хворого В. Леніна і Л. Троцького. Досить швидко діючі закордонні представництва УССР були позбавлені дипломатичної ініціативи й узяті під присіплівий контроль НКЗС РСФРР.

Намагаючись врятувати рештки суверенності УССР у зовнішній політиці Х. Раковський рішуче виступив проти сталінського плану “автономізації” [1] радянських республік у процесі створення СРСР, а на XII з’їзді РКП(б) у квітні 1923 року засудив монополізацію союзними відомствами господарського життя суб’єктів федерації. Оскільки 30 грудня 1922 року проект Союзного договору був прийнятий лише в основному і передавався на додатковий розгляд до республік, Раковський спільно зі своїм заступником М. Фрунзе, наркомом юстиції М. Скрипником, наркомом освіти О. Гриньком розробив власний варіант документа, затверджений 23 травня 1923 року на об’єднаному засіданні уряду і президії ВУЦВК. Коли проект був переданий у розширену комісію ЦВК СРСР для вироблення загальносоюзної конституції, він був зустрінутий кремлівськими можновладцями буквально “в штики”. 9-12 червня 1923 року на нараді в ЦК РКП(б) з національного питання Х.

Раковський був звинувачений у “конфедералізмі”, а 13 липня президія ВУЦВК під тиском Й. Сталіна дала згоду на призначення опального керівника повноваженим і торговельним представником СРСР у Лондоні з увільненням від обов’язків голови РНК УССР і наркома закордонних справ. Наступного місяця консулати і дипломатичні служби України були злиті з апаратом союзного НКЗС, який остаточно перестав існувати 20 вересня 1923 року.

Після прибууття Х. Раковського до Лондона, вже 8 серпня 1924 року був підписаний радянсько-британський договір про торгівельно-економічні відносини. Згодом він був направлений до Франції, яка 28 жовтня 1924 року дипломатично визнала СРСР.

Коли ж розпочалися сталінські репресії Х.Г. Раковський був відкликаний з Франції.

За так звану участь у троцькістсько-зінов’євській опозиції рішенням президії Центральної контрольної комісії 12 листопада 1927 року він був виключений з ВКП(б) і невдовзі висланий до Астрахані, потім до Саратова і Барнаула. У лютому 1934 року він офіційно відмовився від троцькізму, тому був поновлений у більшовицький партії й отримав дозвіл на повернення до Москви, де очолив науково-дослідний інститут наркомату охорони здоров’я. 1937 року Християн Раковський був заарештований і звинувачений у належності до “антирадянського правотроцькістського блоку”. 11 вересня 1941 року за вказівкою Сталіна він був розстріляний в Орловській в’язниці.

Християн Георгійович Раковський – визначний діяч міжнародного соціалістичного руху, для якого Україна справді стала Голгофою.

Очолюючи уряд Радянської України, провадив, наскільки це було можливо в умовах громадянської війни й економічної розрухи, курс на створення суверенної Української республіки. Він виступав проти „нових дворян”, за гласність і плюралізм думок у партії, за демократизм і розширення влади Рад, за самофінансування підприємств і навіть республік Всесоюзної Федерації, за оренду на селі, фінансову допомогу незаможним

ЛІТЕРАТУРА

1. Провідники духовності в Україні. За редакцією д.і.н., професора, академіка НАН України І.Ф. Кураса. – К.: Вища школа, 2003. – С. 783.
2. Енциклопедія українознавства. – Т. 7, головний редактор проф., д - р Володимир Кубійович. – Львів: НТШ, 1998. – С. 2465-2466.
3. Субтельний Орест. Україна: історія. – К.: Либідь, 1991. – 512 с.
4. Короткий довідник з історії України. Відпов. за випуск І.Ф. Курас, М.О. Багмет. – К.: Вища школа, 1994. – С. 188.
5. Микола Саппа. Винниченко і Раковський. – М.: Вітчизна, 1990. – С. 131-143.
6. В борбі против самовластия: Х.Г. Раковский в 1927-1941 гг. – Х.: ХГИК, 1993. – 322 с.
7. Винниченко В. Щоденник. – Едмонтон; Нью-Йорк, 1980. – Т. I. 1911-1920. – С. 339-340.